

**KUŞADASI, KADIKALESİ/ANAİA KAZISI, 2001-2004 YILLARI BULUNTUSU
BİZANS SİKKELERİNİN SAYISAL ve GRAFİK DESTEKLİ
ÖN DEĞERLENDİRMESİ**

Ceren ÜNAL*
Arda BÜLBÜL**

Bu makalede, Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia kazısının 2001 yılından 2004 yılına kadar yapılmış olan kazılarında ele geçen Bizans sikkelerinin dönemlerine göre sayısal bir ön değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Sunulan çalışma grafiklerle de desteklemiş bir ön rapor niteliğinde olup, sikkelerin ayrıntıyla tanıtımını içeren bir kataloğa bu yazımızda yer verilmemiştir. Ancak, ekteki grafiklerin ardından sikkelerden belli başlı örneklerin fotoğrafları da bulunmaktadır. Burada sunulan özgün malzeme olan buluntuların yayınlanmasına izin verdikleri için kazı başkanı Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ'e; metnimizin bilgisayar grafiklerinin oluşturulmasında yardımları nedeniyle de Arda BÜLBÜL'e** teşekkür ederiz.

Sikkeler ile ilgili yapılan bu sayısal ve grafiksel ön çalışmadan önce kısaca Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia kazısını tanıtmak yerinde olacaktır. Söz konusu kazı alanı Aydın İli, Kuşadası İlçesinin güney kıyılarında, Davutlar'a komşu sahilde ve yoğun yazlık yerleşimin arasında yer almaktadır. Kadıkalesi, bir höyüğün üzerinde konumlanmış Bizans kalesidir¹.

H. Kiepert (1891) ve A. Philippson'un (1910-13) haritalarında işaret edilen Kadı Kalesi'ne ilişkin ilk bilimsel saptama, T. Wiegand'ın Priene antik kentinde yapılan arkeoloji kazıları sırasında, çevrede yaptığı yüzey araştırmalarıyla birlikte yayınlanmıştır. T. Wiegand'ın Priene kazısı ve yüzey araştırmalarını içeren kitabında kalenin bir krokisi ve bir burcunun fotoğrafı eşliğinde kısa bir bilgi verilmiş, ama asıl önemlisi burasının Anaia ile özdeşleştirilmiş olmasıdır.² Ancak Kadıkalesi'nin ayrıntılı

---

* Araştırma Görevlisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bizans Sanatı Anabilim Dalı.

** Proje Koordinatörü, Tübitak, Bilten.

¹ Kuşadası, Kadıkalesi'ndeki kazılar söz konusu Bizans kalesinin temizlenip ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir projenin ilk aşamalarını oluşturmaktadır. Kuşadası Belediyesi adına Belediye Başkanı Fuat AKDOĞAN'la imzalanan "*Kuşadası-Kadı Kalesi Kazı ve Restorasyon Projesi*" kapsamında 2001 yılı yaz sezonunda başlamış olan kazı halen Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Bizans Sanatı Anabilim Dalı başkanı Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ ve ekibi tarafından sürdürülmektedir. Kazılarla ilgili ilk değerlendirmeler için; bkz. Z. MERCANGÖZ, "Kuşadası- Kadıkalesi 2001 Yılı Çalışmaları", 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, (27-31 Mayıs 2002), 2. Cilt, Ankara 2003, s. 125-138.

² T. Wiegand-H. Schrader, Priene, Berlin 1904, s. 490-491.

tasviri, mevcut durum planı ve restitüe çizimleri Alman Arkeolog W. Müller-Wiener tarafından yapılmıştır³. W. Müller-Wiener'e de göre kale, Kuşadası Körfezi'nin güneyinde bulunan iki Ortaçağ liman yerleşiminden biri olan Anaia'yı korumaktaydı.⁴

Bizans sanatı tarihçisi ve tarihçi C. Foss, kaynaklara göre yaptığı değerlendirme sonucu Efes antik şehri hakkında yazdığı kitabında, Anaia'nın Ortaçağ döneminde diğer bir önemli sahil yerleşimi olan Phygela'dan farklı olarak tüm Bizans Çağı süresince bir piskoposluk merkezi olduğunu vurgulamıştır.⁵ C. Foss Anaia'nın, Laskarisler Dönemine (1204-1261) ait belgelere dayanarak bir gümrük istasyonu iken, yapılan bir anlaşma sonucu Bizanslılar tarafından Cenevizlilere bir koloni olarak verildiğinden de bahsetmiştir. Daha sonra ise Kale 1298 yılında Türklerin eline geçmiş olsa da, kısa bir süre sonra Katalanlar tarafından Bizanslılar adına geri alınmıştır. Ancak, kısa bir süre sonra tekrar Türklerin eline geçmiştir. Anaia 14. yüzyılda Aydınogulları Beyliği'nin idaresi altında olmuş, 15. yüzyılda da Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girmiştir.⁶

Kadıkalesi/Anaia kazısının ilk dört yıllık dönemi süresince yapılan çalışmalarda elde edilen sikkelerin temizliğine ve bunlarla ilgili araştırmalara halen devam edilmektedir. Bu kapsamda kazı buluntusu sikkeler, basıldıkları dönemlerine göre sınıflandırıldıktan sonra, kataloglar taranarak benzer örnekler doğrultusunda bir ön değerlendirme yapılmaktadır.⁷

2001 yılında başlayan kazı çalışmaları sırasında 17 adet sikke bulunmuştur. Bu 17 sikkeden; 12 adeti Bizans dönemine, 3 adeti Hellenistik ve 2 adeti de Geç Roma dönemine aittir.⁸ Bizans dönemine ait sikkeler ise; 2 adeti Erken Bizans (5. yüzyıl sonu-726) dönemine tarihlenen yarım follis⁹, 9 adet Orta (842-1204) ve Geç Bizans (1261-1453) dönemine tarihlenen bakır çukur/scyphate¹⁰ sikke ve 1 Geç dönem Bizans sikkesi

³ W. Müller-Wiener, "Mittelalterliche Befestigungen im südlichen Jonien", *Istanbulur Mitteilungen* 11 (1961), s. 66-74.

⁴ Z. Mercangöz, Kuşadası, Kadıkalesi Kazısı', *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, Şubat 2002 Sayı:5, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, s. 272.

⁵ C. Foss, *Ephesus after Antiquity: A late Antique, Byzantine and Turkish City*, Cambridge 1979, s. 124.

⁶ Z. Mercangöz, a.g.m., s. 273.

⁷ Burada yapılan çalışmaların henüz tamamlanmamış olması nedeniyle, her kazı dönemi için verilen sikkelerin sayısal olarak tarih ve dönem kapsamında gruplandırılmalarının ileri aşamalarda değişebileceğini de özellikle belirtmek istemekteyiz.

⁸ Söz konusu Hellenistik ve Geç Roma dönemlerine ait sikkelerden birer örnek için bakınız, Ek 1, Sikkeler 2-3. Hellenistik ve Geç Roma sikkeleri Yard. Doç. Dr. Cumhur TANRIVER tarafından tarihlenmiştir. Yardımlarından dolayı kendisine teşekkürlerimizi sunmaktayız.

⁹ Follisin yarısı ve 20 nummiae değerindeki bakır sikke birimi olan yarım follisin arka yüzünde, sikkenin 20 nummi değerinde olduğunu ifade eden **K** değer işareti vardır. Bu tanım ve bilgiler için bkz. Bkz., P. Grierson, **Byzantine Coins**, Los Angeles 1982; Ek 1, Sikke 1.

¹⁰ İç bükey formdaki Bizans sikkelerine yerinde olmayan bir şekilde scyphate/çukur sikke terimi verilmiştir. 11. ve 12. yüzyıllara ait İtalyan belgelerinde bulunan scyphatus kelimesinin

olan ve 1367-1450 yılları arasına tarihlenen follaro¹¹ olmak üzere gruplanır. Bakır çukur /scyphate sikkelerin 7 adeti form vermekle birlikte, kalan 2 sikke kırıktır.

2002 yılı kazı dönemi boyunca 51 adet sikke bulunmuş olup, bunların 36 adeti Bizans dönemine aittir ve geriye kalan 15 sikkenin beşi Geç Roma dönemine, dördü Osmanlı dönemine, biri de Rodos Şövalyeleri dönemine aittir. Bizans dönemine tarihlenen 36 sikkeden Erken Bizans dönemine tarihlenen sikkelerden 4 follis¹² ve 1 adet de pentanummia¹³dır. Anonim Follis grubu olarak adlandırdığımız 970-1092 yıllarına tarihlenen 1 adet sikke vardır. Geriye kalan 30 adet bakır çukur/scyphate sikkenin ise, 26 adeti tam bir form verirken, geri kalanı kırıktır.¹⁴

2003 yılı kazı dönemi boyunca 61 adet sikke bulunmuştur. Kazı dönemi boyunca elimize geçen sikkelerden 48 adeti Bizans dönemine aittir. Geriye kalan 13 sikkeden Hellenistik döneme ait 1, Roma dönemine ait 5, Osmanlı dönemine ait 1, Rodos Şövalyeleri dönemine ait 1 adet olup, kalan 5 sikke ise belirsizdir.¹⁵ Bizans dönemine ait 48 adet sikkenin 1 adeti Erken Bizans dönemi sikkesi olup, 1 adeti de Anonim Follisler (970-1092) grubuna dahildir.¹⁶ Geriye kalan 46 sikke ise Geç ve Orta Bizans dönemine ait bakır çukur/scyphate sikkelerdir. 7 çukur sikke ise formunu yitirmiş olarak, kırık bir biçimde bulunmuştur.

2004 yılı kazı dönemi boyunca bulunan 40 sikkenin, 27 adeti Bizans dönemine aittir. Hellenistik döneme ait 1 sikke, Roma dönemine ait 1 sikke, Osmanlı dönemine ait 1 sikke, Anadolu Beylikler dönemine ait 5 sikke bulunmuştur. Bizans dönemine ait olan 27 çukur sikke ise Orta ve Geç Bizans dönemlerine tarihlenmektedir.¹⁷ Belli bir form veremedikleri için ait oldukları dönem belirlenemeyen 5 sikkemizde mevcuttur. Ayrıca, sikke formunda darp edilmelerine rağmen farklı motif üslubu taşıyan, ağırlığı sikke

---

anlamının, 19. yüzyıl bilgileri tarafından yanlışlıkla Bizans sikkelerinin bir grubuna ait bir terim olduğu sanılmıştır. Bkz., P. Grierson, a.g.e., 1982, s. 59.

¹¹ 1367 yılında ağır gümüş stavraton tedavüle girdiğinde, assaria'nın yerini iki bakır birim almıştır; bir tanesi tournesion (İtalyanca tornese), diğeri ise follaro olarak adlandırılan minik ve ağırlığı 1 gramdan az olan sikkedir. Bu sikke birimi eski bakır follis ile sadece isim olarak benzerdir. Bkz., P. Grierson, a.g.e., 1982, s. 22.

¹² Orjinal anlam olarak follis, Latince 'para kesesi' anlamındadır. Erken Bizans döneminde tedavülde olan, arka yüzünde 40 nummi değerindeki bakır sikke biriminin adıdır. Bkz., P. Grierson, a.g.e., 1982, s. 55. Bkz., Ek 1, Sikke 4-5-6.

¹³ 512 yılında tedavüle sokulan ve ağırlığı 2.3 gram olan 5 nummi değerindeki ya da follisin 1/8'i değerindeki bronz sikke birimi pentanummium olarak adlandırılmaktadır. Bkz., P. Grierson, a.g.e., 1982, s. 58; Ek 1, Sikke 8.

¹⁴ Bkz. Ek 1, Sikke 7.

¹⁵ Bkz. Ek 1, Sikke 9.

¹⁶ Bkz. Ek 1, Sikke 10.

¹⁷ Bkz. Ek 1, Sikke 11-12.

birim ağırlığını vermeyen ve farklı işlevi olduğunu düşündüğümüz metal objelere de kazı buluntusu olarak rastlamaktayız.¹⁸

Bizans sikke birimleri hakkında, basıldıkları madene ve tedavülde kaldıkları döneme göre bir şema oluşturmak mümkündür. Bu şema tarihlendirme konusunda bizlere oldukça yardımcı olmaktadır. Aşağıda yer verilen söz konusu şemada; Bizans sikkeleri 5. - 13. yüzyılları arasındaki basım dönemlerine ayrılarak, malzemelerine göre başlıca temel birimler dikkate alınarak sınıflandırılmıştır.¹⁹

BİZANS SİKKELERİNDE KULLANILAN METALLER VE TEMEL BİRİMLERİN YÜZYILLARA GÖRE DAĞILIMI

5. ve 8. Yüzyıllar:

<u>Altın</u>	<u>Gümüş</u>	<u>Bakır</u>
<i>solidus</i> / nomisma	<i>hexagram</i>	<i>follis</i> (40 nummia)
<i>semisis</i> / ½ nomisma		<i>yarım follis</i> (20 nummia)
<i>tremisis</i> / 1/3 nomisma		<i>decanummiium</i> (10 nummia) <i>pentanummiium</i> (5 nummia)

8. ve 12. Yüzyıllar:

<u>Altın</u>	<u>Gümüş</u>	<u>Bakır</u>
<i>nomisma</i>	<i>miliaresion</i> (1/12 nomisma)	<i>follis</i> (1/288 nomisma)

12. ve 13. Yüzyıllar:

<u>Altın</u>	<u>Elektron</u>	<u>Gümüş Bazlı</u>
--------------	-----------------	--------------------

¹⁸ Bu tür, işlevi, dönemi ve dolayısıyla tarihi belirlenemeyen sikke formundaki metal objeler ile ilgili ayrıntılı bir araştırma ve katalog taraması da en kısa zamanda yapılacaktır.

¹⁹ Söz konusu şematik sınıflandırma, J. Williams, (ed.), *Money A History*, London 1997, s. 76' dan nakledilmektedir.

Kuşadası Kadıkalesi/Anaia Kazısı, 2001-2004 Yılları Kazı Dönemi.....

Hyperpyron Aspron trachy Trachy
(1/3 hyperpyron) (1/48 hyperpyron)
daha sonra (1/120 hyperpyron)

Bakır

Tetarteron (değeri belli değildir.)
YarımTetarteron (değeri belli değildir.)

Tüm bu ön veriler ışığında, dört yıllık kazı dönemi sonunda elde ettiğimiz en önemli bilginiz; Kadıkalesi/Anaia'nın Bizans İmparatorluğu döneminde önemli bir yere sahip olan bir liman kalesi olmasıdır. 2001-2004 yılları arasında yapılan çalışmalarda kazı buluntusu olarak, Orta ve Geç Bizans dönemlerine ait bakır çukur/scyphate sikkelerin miktarının çoğunlukta olması da, kalenin hangi dönemlerde yoğun olarak kullanıldığına dair diğer bir önemli ön bilgidir. Ancak, dört yıllık kazı dönemi boyunca Anonim Follisler grubuna ait sadece 2 sikkenin bulunması Orta Bizans döneminin 970-1092 yılları arasında kalenin canlı bir yerleşime sahip olmadığını bize ilk ön tespit kapsamında vermektedir. Bu anlamda, şimdiye kadar yapılmış ve henüz tamamlanmamış olan çalışmalarımızı ön bir sayısal bilgi ile sunmaktayız. Daha açıklayıcı olacağını düşünerek, elde ettiğimiz bu ön sayısal bilgileri görsel olarak grafikler ile tanıtmaya çalışmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz. Son olarak, çalışmalarımız devam etmekte olduğu için verdiğimiz sayısal ve grafiksel bilgilerin elde edilecek olan yeni veriler doğrultusunda değişebileceğini hatırlatmak da uygun olacaktır.

Ceren Ünal-Arda Bülbül

Özet

Kuşadası Kadıkalesi/Anaia kazısı 2001-2004 yılı kazı çalışmalarında bulunan sikkelerin grafik destekli rakamsal olarak bir ön değerlendirmesini yaptık. Sikke buluntuları temizlenme aşamasından sonra, üzerlerinde taşıdıkları tasvirlerle, birimlerine ve darp edildikleri metallere göre dönemlere ayrılarak ön değerlendirme aşamasına gelmiştir. Sikke temizleme ve sınıflama çalışmalarımız halen devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia, Kazı, Sikkeler, Sınıflama.*

Abstract

The coin findings from 2001-2002-2003 and 2004 seasons of Kuşadası Kadıkalesi/Anaia excavation after being cleaned were subject to preliminary evolution based on their types, denominations and metals that they were minted on. A statistical work supported by graphic diagrams were also carried out. The cleaning and classification process are still on.

Key Words: *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia, Excavation, Coins, Classification.*

EK 1
SİKKELER

Sikke 1– Yarım Follis. Erken Bizans Dönemi, Mavrikios Tiberios (582-602), 596-7.

Sikke 2- Hellenistik Dönem, Hera sikkesi M.Ö. 129-20.

Sikke 3- Nummus. Geç Roma, Cladius II Gothicus M.S. 268-270.

Sikke 4 – Follis. Erken Bizans Dönemi, Phokas (602-610), 605-6.

Sikke 5 – Follis. Erken Bizans Dönemi, 5. yüzyıl sonu-7. yüzyıl.

Sikke 6- Follis. Erken Bizans Dönemi, 5. yüzyıl sonu-7. yüzyıl.

Kuşadası Kadıkalesi/Anaia Kazısı, 2001-2004 Yılları Kazı Dönemi.....

Sikke 7- Çukur, Isaakios II Angelos 1185-1195.

Sikke 8- Pentanummia, Iustinos II 565-578.

Sikke 9- Osmanlı. II. Mahmud 1831.

Ceren Ünal-Arda Bülbül

Sikke 10- Anonim Follis, 970-1092.

Sikke 11- Bakır çukur, Mikhail VIII Palaiologos, 1261-1282.

Sikke 12- Bakır çukur, Mikhail VIII Palaiologos, 1261-1282.

BİBLİYOGRAFYA

ATAK, E., **Antik Bizans Sikkeleri Kataloğu**, İstanbul 1988.

BELLINGER, A. : **Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection : Vol 1 Anastasius to Maurice 491-602**, Washington D.C. 1966.

GOODACRE, H., **A Hand Book of the Coinage of the Byzantine Empire**, London 1967.

GRIERSON, P., **Byzantine Coins**, Los Angeles 1982.

GRIERSON, P., : **Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection : Vol 2 Fokas to Theodosius III 602-717**, 2 Vols, Washington 1968.

HAHN, W., **MONETA IMPERII BYZANTINI 2** Von Justinus II. Bis Fokas (565-610), Wien 1975.

SEAR, D. R. , **Byzantine Coins and Their Values**, London 1974.

TEKİN, O., ‘**Akdeniz’in Mor Binyılı**’ **Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri**, İstanbul 1999.

TEKİN, O., **Bizans Sikkeleri / Byzantine Coins**, (Yapı Kredi Koleksiyonu), İstanbul 1999.

TEKİN, O., **Altının İktidarı/İktidarın Altınları** (Yapı Kredi Koleksiyonu), İstanbul.

TEKİN, O., **Eski Çağda Para / Antik Nüsmatiğe Giriş**, (Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları), İstanbul 1998.

TEKİN, O., **Grek ve Roma Sikkeleri**, İstanbul 1994.

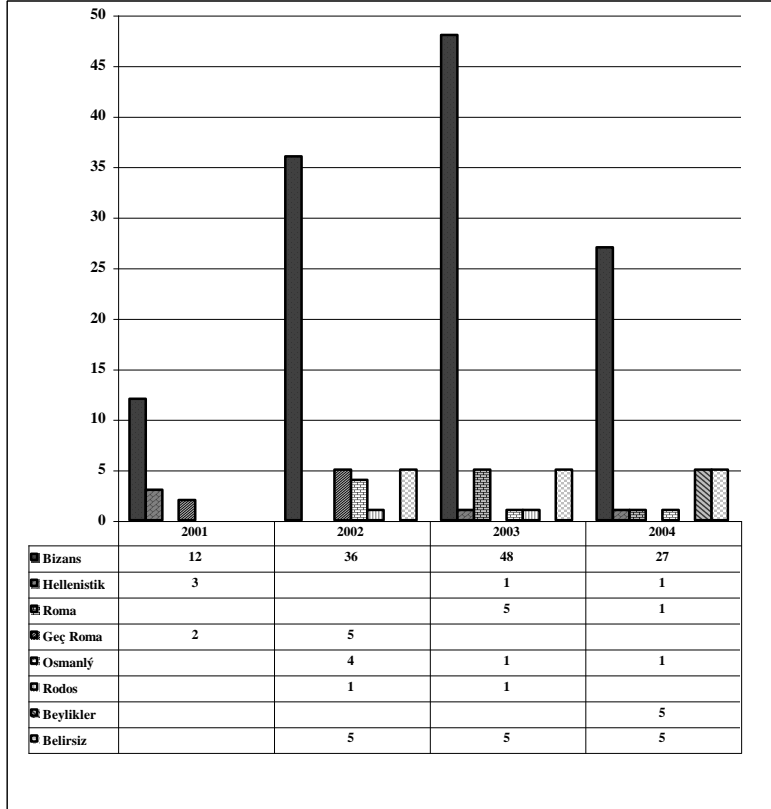
WHITTING, P. D., **Byzantine Coins**, Paris 1973.

WHITTING, P. D.(ed.), **Byzantium An Introduction**, Oxford 1971.

WHITTING, P. D., **Monnaies byzantines**, Fribourg (Suisse) 1973.

WILLIAMS, J. (ed.), **Money A History**, London 1997.

Grafik-1

Grafik 2

